

yân'ın *Kitâbü'l-Bahş ve Kitâbü'l-Ham-sîn*'i, İbn Vahşiyî'nin *Kitâbü's-Sihrî'l-kebir*'i, Ebû'l-Kâsım el-Mecrîfî'nin *Gâyetü'l-hakîm ve ehaqqu'n-nefîceteyn bi't-takdîm*'i, Fahreddin er-Râzî'nin *es-Surrü'l-mektûm fi esrârî'n-nücûm*'u, Ahmed b. Ali el-Bûnî'nin *Şemsü'l-ma'ârifî'l-kubrâ'sı* ve İbnü'l-Hâc et-Tilimsânî'nin *Şümûsü'l-envâr ve künûzü'l-esrâr*'i dikkat çekmektedir. Basılan klasik eserler arasında Fahreddin er-Râzî'nin *Kışşatü's-sihr ve's-sehare fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm* (nşr. Muhammed İbrâhim Selîm, Kahire 1985), İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *Def'u's-şer mine'l-hased ve's-sihr* (Riyad 1991) ve İbn Hacer el-Askalânî'nin *es-Sihr ve'l-kehâne ve'l-hased'ini* (Kahire 1990) zikretmek gerekir.

Sihir ve büyü hakkındaki modern çalışmalar arasından öne çıkanları şöylece sıralamak mümkündür: Avanzâde Mehmed Süleyman, *Tılsım Sihir Büyü: Bizdeki Te'sirât ve Tedkikâtü* (İstanbul 1330); Ahmed Hasan Müslim, *Kaşşiyetü's-sihr ve Hârût ve Mârût* (Kahire 1983); Selvâ Ali Selim, *es-Sihr ve'd-dîn: Dirâse fi tahlîlî'l-mazmûn* (Kahire 1989); Sa'd Muhammed Muhammed Mersifî, *es-Sihr ve's-sehare fi çav'i'l-hadîsi'n-nebevî* (Küveyt 1409/1989); Züheyr Hamevî, *el-İnsân beyn'es-sihr ve'l-âyn ve'l-cin* (Küveyt 1410/1990); İbrâhim Kemal Edhem, *es-Sihr ve's-sehare min minzârî'l-Kur'ân ve's-Sünne* (Beyrut 1991); Tâceddin Nevfel, *es-Sihr ve's-sehare ve'l-vikâye mine'l-fecere* (Kahire 1993); Seyyid Cümeylî, *es-Sihr ve tahzîrü'l-ervâh beyn'e'l-bida' ve'l-hakâ'ik* (Kahire 1993); İbrahim Akgün, *Kur'an'da Sihir Kavramı* (yüksek lisans tezi, 1993, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); Yusuf Özbek, *İslâm Açısından Sihir* (İstanbul 1994); Fethi Yeken, *Hükümü'l-İslâm fi's-sihr ve müsteşkâtih* (Beyrut 1994); Hayat Saîd Ömer Ba Ehzâr, *Mevkıfû'l-İslâm mine's-sihr: Dirâse nakdiyye 'alâ çav'i 'akîdeti Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a* (Cidde 1415/1995); Ömer Süleyman Eşkar, *'Alemü's-sihr ve's-şar'ive* (Amman 1418/1997); Sevim Asımgil, *Büyü-Sihr-Fal-Yıldızname-Kehanet-Nazar: İnsanlık Tarihinin Gizemli Dünyası* (İstanbul 1999); Mahmûd Kâsım Hamûd, *es-Sihr fi's-şer'ati'l-İslâmiyye* (Amman 2001); Âbidin Zeynel Tambağ, *Cin Sihir Büyü* (İstanbul 2004); Abdülfettah es-Seyyid Tühî, *Sihrü Hârût ve Mârût fi'l-el'âbi's-sihrîyye* (Beyrut, ts.); Cemal Anadol, *Tarihten Günümüze Kadar Doğu ve Batı Kültürlerinde Halk İnanışları ve Büyü* (İstanbul 2006); Reşîd Leyzûl, *el-Cin ve's-sihr fi'l-manzûri'l-İslâmî* (Beyrut, ts.).

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, I, 648; *Kâmus Tercümesi*, II, 381-383; *Müsned*, IV, 367; VI, 57, 63, 96; Tayâlisî, *Müsned*, Haydarâbâd 1321, s. 50; Şâfiî, *el-Üm*, I, 226-227; İbn Kuteybe, *Te'vilü muhtelif'l-hadîs* (nşr. M. Zührî en-Neccâr), Kahire 1386/1966, s. 178-186; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (Bulak), I, 455; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhid*, s. 189; a.mlf., *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, vr. 20^b, 907a; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 51-57, 60-72; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Kahire 1348, s. 445-447; Kâdi İyâz, *eş-Şifâ*, II, 865-868; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, III, 187, 193, 199-200; XXXII, 179; Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğni*, Riyad, ts. (Mektebetü'r-Riyâdî'l-hadîse), VIII, 151; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi'* (nşr. M. İbrâhim M. Hifnâvî – Mahmûd Hâmid Osman), Kahire 1416/1996, II, 48, 57; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhtif*, Kahire 1329, I, 329; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Tefsîrü'l-Mu'aviyeteyn* (nşr. Seyyid b. İbrâhim), Kahire 1989, s. 44-51; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, II, 181, 217; İbn Haldûn, *Mukaddîme* (nşr. Dervîş el-Cüveydî), Beyrut 1415/1995, s. 482-486; Taşköprüzâde, *Miftâhu's-sa'âde*, I, 338-339, 364-370; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 510; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, I, 532, 539; Muhammed Abduh, *Tefsîru cüz'i 'Amme*, Kahire 1904, s. 181-183; Reşîd Rızâ, *Tefsîrü'l-menâr*, I, 401; Hilmi Ziya Ülken, *Türk Tefekkürü Tarihi*, İstanbul 1933, I, 3-6; Cemâleddin el-Kâsımî, *Tefsîrü'l-Kâsımî: Me'hâsinü't-te'vîl* (nşr. M. Fuâd Abdülbâki), Beyrut 1978, II, 210; XVII, 304; M. Ebû'n-Nûr el-Hadîdî, *'İşmetü'l-enbiyâ*, Kahire 1399/1979, s. 100-104; Muhammed Hamîdullah, *el-Veşâ'iku's-siyâsiyye*, Beyrut 1403/1983, s. 509-510; Seyyid Kutub, *Fî Zilâlî'l-Kur'ân*, Beyrut 1405/1985, VI, 4008; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1988, I, 203; Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı* (trc. Cahit Koytak – Ahmet Ertürk), İstanbul 1996, I, 28; M. İzzet Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadîs: Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri* (trc. Şaban Karatas), İstanbul 1997, I, 199; Ali Köse, "Hârikülâde", *DİA*, XVI, 185-188.

İLYAS ÇELEBİ

SİHR-i HELÂL

(سحر حلال)

Bir beyitte

hem önceki hem sonraki kelimelerle
anlamı bütünleme sanatı;
insanı büyüleyici,
olağan üstü güzel söz.

Türk edebiyatında Tanzimat'tan günümüze kadar yazılan edebî sanatlarla ilgili kitaplarda sihr-i helâlin birbiriyle ilgili olmayan iki ayrı tanımı vardır. Bunlardan ilki bazı klasik belâgat kitaplarında yer almış olsa da üzerinde az durulan, hatta bazı müelliflerin hiç bahsetmediği "güzel ve veciz söz"dür. Nitekim Muallim Nâci *İstılâhât-ı Edebiyye*'sinde (s. 7) ilk olarak sihr-i helâli ele almış ve onun "kelâm-ı

bedî" mânasında kullanıldığını söylemiştir. Şemseddin Sâmî de "sihir" maddesinin üçüncü mânasını "şir ve fesahat gibi insanı meftun eden hüner" diye kaydeder. Sihr-i helâlin bu anlamının kaynağı, "İnne mine'l-beyânî sihren / le-sihren" hadisinden kaynaklanmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in birçok âyetinde geçen sihir kelimesi, çok defa Hz. Peygamber'in kendisine vahyeden âyetleri beyan ettiğinde kâfirlerin buna inanmayarak, "Bu sihirden başka bir şey değildir" şeklindeki inkârları dolayısıyla zikredilmektedir. Bakara sûresinin 102. âyetinde ise sihirle ilgilenenlerin ebedî hayatına nasip alamayacakları belirtilmiştir. Buna göre sihir yapmak ve yaptırmak haramdır (bk. SİHR). Ancak Resûl-i Ekrem'in zikredilen hadisi, aynı zamanda güzel sözün insanı büyüleyici gücü yüzünden helâl bir sihir olduğu şeklinde anlaşılmasına da yol açmıştır. Nitekim Ali Şîr Nevâî, *Lâmîî*, Ulvî, Nevî, Abdülâhad Nûri, Re'fet, Ni'metî, Yârî gibi şairlerin divanlarının dîbâcelerinde bu hadis insana tesir edici ifadeye cevaz ve teşvik olarak telakkî edilmiş (bk. Üzgör, bibl.), bunların dışında birçok şiirde bu görüş sanatlı bir şekilde tekrarlanmıştır. Sihr-i helâlin kesin ve ihtilâfsız bir tanımı olmadığı için bir sözün sihr-i helâl sayılıp sayılmayacağı kişiye göre değişmektedir. Belâgatçılar, bu sanata örnek olarak içinde sihr-i helâl ibaresinin geçtiği mısra ve beyitleri zikretmekle yetinmişlerdir. Sünbülzâde Vehbî'nin, "Olmayıp sihr-i helâle meyyâl / Şi're sa'y et ki odur sihr-i helâl" beyti bu anlayışı ifade eder.

Sihr-i helâlin ikinci anlamı ilkinden daha yaygın olup kaynaklardaki örneklerin çoğu bu mâna ile ilgilidir. Buna göre en eski tanımı Muallim Nâci yapmıştır: "Beyit arasında hem kelimât-ı sâbikanın tetimmesi hem de kelimât-ı lâhikanın mukaddimesi addolunabilecek sûrette bir lafz veya terkip irad etmektir." Biraz farklı bir tanımı ise Kaya Bilgegil verir: "Bir kelime veya kelimeler grubu bir beytin ilk mısraı sonunda yer aldığı zaman önce o mısradaki cümle tamam olacak, aynı zamanda birinci mısraa ait bu son unsur bir 'enjambement'la ikinci mısradaki ifadeye başlangıç teşkil edecektir." Bilgegil sihr-i helâli ilk defa yapıya bağlı sanatlar arasında zikretmiş ve bunu bir anjanbuman (enjambement) olarak değerlendirmiştir.

Bazı kaynaklarda bu mânada sihr-i helâlin "eskilerin itibar ettikleri sanatlardan", diğer bazıları ise "son dönem Türk şiirinde sıkça başvurulan söz oyunlarından" diye belirtilmesinin doğru olmadığını verilen örnek sayısının sınırlı ve hep birbirin-

den alıntı oluşu göstermektedir. Muallim Nâci'ye göre de bu sanat adıyla mütenasip olmayarak fazla itibar görmemiştir. Hatta divan şiirindeki örnekleri de “tesadüfî”dir. Yaygın örnekler arasında Hayâlî Bey'in, “Âkil isen vahş ü tayrın şâhı ol Mecnûn gibi / Başına mürg âşiyânından külâh-ı devlet al” beytinde ilk mısraın sonundaki “Mecnûn gibi” ibaresi aynı zamanda ikinci mısraın başında yer alabilecek anlamdadır. Hersekli Ârif Hikmet'in, “Sühândir sırr-ı Hak i'câz-ı Kur'ân / Sühânla sâbit olmaş iddiâdır” beytinde ilk mısraın sonundaki “i'câz-ı Kur'ân” terkibi ikinci mısraın da öznesi durumundadır. Fuzûlî'nin, “Merhem koyup onarma sînemde gamlı dâğın / Söndürme öz elinle yandırdığın çerâğın” beytinin ikinci mısraındaki “öz elinle” ibaresi hem önceki söndürmek fiilini, hem de sonraki yandırmak fiilini ilgilendirmektedir. Bütün örneklerde sihr-i helâli teşkil eden ibare her iki mısra da gramer bakımından aynı görevde bulunmaktadır.

Bu bilgilerin ışığında sihr-i helâlin ilk anlamı adıyla uygun ise de ikinci anlamın neden sihr-i helâl sayıldığı yeterince anlaşılammakta, Tanzimat'tan geriye doğru bu ikinci tasarrufu destekleyen ve sihr-i helâl adıyla anılmış bir söz sanatının bahsedilmeyişi de klasik şairlerin kullandığı ileri sürülen bu söz oyununa sihr-i helâl adının Tanzimat'tan sonra verildiğini düşündürmektedir. Bu mânasıyla sihr-i helâl teribinin Bakara sûresinin 102. âyetindeki ifade şekliinden çıkarıldığı akla yakın görünmektedir. Bu âyetteki, “Lâkin o şeytanlar küfrettiler, insanlara sihri ve Bâbil'de Hârût ile Mârût adlı iki meleğe indirilene öğretiyorlardı” cümlesine nahvî yapıyı dikkate alarak şöyle de mâna verilebilir: “İnsanlara sihri öğretiyorlardı ve Bâbil'de Hârût ile Mârût adlı iki meleğe indirilene (öğretiyorlardı).” Burada “indirilen” şeyin ne olduğu zikredilmemekteyse de bağlamdan bunun da sihir olduğu anlaşılacaktır. Bu yorum, “öğretilen şeyin sihir olmayabileceği, fakat öğretildiği ve kötüye kullanıldığı takdirde sihir olabileceği” şeklinde bir anlama da imkân bırakmaktadır. Burada dikkati çeken husus, bir defa geçen sihir kelimesinin âyetin dil bilgisi özelliği sebebiyle iki ayrı cümlenin unsuru olabilmesidir. Buna göre meâl şöyle de olabilecektir: “İnsanlara sihri öğretiyorlardı. Bâbil'de Hârût ve Mârût adlı iki meleğe sihir indirilmiştir.”

Böylece bugün sihr-i helâl denilen edebî sanatın bir yorumu göre bu âyette de bulunduğu görülmekte, üstelik sihrin esasında her zaman haram olmadığı, bir ger-

çeği de ifade edebileceği ve kötüye kullanılmadığı takdirde helâl sayılabileceği mânası da çıkarılabilmektedir. Bu husus, ikinci mânasıyla sihr-i helâl sanatının nereden çıktığını ve neden bu ismi aldığını ifade eden bir delil gibi görünmektedir. Bunu bilinçli olarak ilk defa kimin kullandığı ve bu âyete atıf yapıp yapmadığı şimdilik bilinmemektedir (bk. Okay, bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Muallim Nâci, *İstilahât-ı Edebiyye*, İstanbul 1307, s. 6-8; *Kâmûs-ı Türkî*, s. 711; Tahir Olgun [Tâhîrülmevlevî], *Edebiyat Lüğatı*, İstanbul 1936, s. 118; Mustafa Nihat Özön, *Edebiyat ve Tenkit Sözlüğü*, İstanbul 1954, s. 237; M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri I. Belâgat*, Ankara 1980, s. 298-300; Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1983, s. 445-446; İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Ankara, ts. (Akçağ Yayınları), s. 441; Tahir Üzgör, *Türkçe Divân Dîbâceleri*, Ankara 1990, s. 25, 28; M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, İstanbul 2000, s. 208-210; Orhan Okay, “Sihri-i Helâl Dair”, *TCİBA*, XXVIII/1 (2004), s. 169-175; Pakalın, III, 214; “Sihri-i Helâl”, *TA*, XXIX, 19; “Sihri-i Halâl”, *TDEA*, VIII, 15-16.

M. ORHAN OKAY

SİİRDİ

(bk. MOLLÂ HALİL SİİRDİ).

SİİRT

Güneydoğu Anadolu bölgesinde şehir ve bu şehrin merkez olduğu il.

Bir kesimi Güneydoğu Anadolu, bir kesimi Doğu Anadolu bölgesine giren ilin merkezi olan Siirt, kuzeydoğuda (Tayyartepe), doğuda (Türktepe) ve güneyde (Harmantepe) küçük fakat yamaçları dik tepelerle kuşatılmış, sadece güneybatı ve batıya doğru hafif meyille alçalan bir zemin üzerinde kurulmuştur. Bu kuruluş yeri özelliğiyle hilâl biçimindeki, başka bir deyişle amfiteatr şeklindeki şehirlerin tipik bir örneğini oluşturur. Şehrin kurulduğu yer, tarihin her döneminde el-Cezîre düzlüklerini Doğu Anadolu yaylalarına ve bu yörelerin aracılığı ile Azerbaycan'a bağlayan yollar üzerinde bulunmasıyla önem taşımıştır. Şehrin adı gerek İslâm kaynaklarında gerek Batılı yazarlar arasında farklı şekillerde (İs'ird, Sîrd, İs'irt, Siirt, Sâird, Seerd, Sert, Saert, Sört, Söörd, Sö'ört) kaydedilmiş olup günümüz Türkçe'sinde ise Siirt biçiminde yazılmaktadır. Osmanlı tahrir kayıtlarında Siird veya İs'ird imlâsıyla belirtilir. Bu adın Keldânîce'de “şehir” anlamındaki “keert” (kaa'rat) kelimesinden geldiğini kaydeden bazı kaynaklar varsa

da Siirt isminin Sâmî dillerine ait olduğu genellikle kabul edilmiştir.

Siirt'in ne zaman kurulduğuna dair kesin bir bilgi yoktur. Şehrin yer aldığı kesim, Eskiçağ'larda Asur ve Bâbil gibi Mezopotamya'da kurulan devletlerin hâkimiyetine girmemişse de bu devletlere komşu olmuştur. Daha sonra Medler'in ve Persler'in topraklarına katılmıştır. Milâttan önce 330'lu yıllara kadar devam eden Pers hâkimiyetinin ardından yöre Büyük İskender ve onun mirasçılarından Selevkoslar'ın eline geçti. Ortaçağ başlarında tekrar İran etkisi altına girdi ve Sâsânîler ile Doğu Roma (Bizans) arasında birkaç defa el değiştirdi. Hz. Ömer devrinde 18 (639) yılında hemen hemen bütün Güneydoğu Anadolu'yu çok kısa bir sürede fetheden İyâz b. Ganm tarafından İslâm topraklarına katıldı. İslâm egemenliği döneminde yaklaşık bugünkü Güneydoğu Anadolu bölgesine tekkabül eden el-Cezîre vilâyetinin ayrılmış olduğu üç âmillikten (Diyârımmudar, Diyârırebâ ve Diyarbekir) ve Diyarbekir âmilliğinin sınırları içinde bulunuyordu. 388'de (998) vefat eden Şâbüştî, Siirt'in IV. (X.) yüzyılda büyük bir şehir olduğunu kaydeder (*ed-Deyârât*, s. 198), 433'te (1042) Türkmen akınlarına mâruz kaldıysa da bu durum uzun sürmedi. Siirt 472'de (1079-80) Mervânîler'in elinde bulunuyordu. Sultan Melikşah 476'da (1083) Mervânîler'in hâkimiyetindeki toprakları Fahrüddeve İbn Cehîr'e iktâ edip onu bölgenin fethiyle görevlendirdi. Fahrüddeve, Mervânîler'in elinde bulunan bütün toprakları ve Siirt'i ele geçirip Büyük Selçuklular adına hutbe okuttu (478/1085). Suriye Selçuklu Hükümdarı Tâcüddevle Tutuş 486'da (1093) Diyarbekir bölgesini ele geçince Siirt'i Kızılarslan'a iktâ etti. Sultan Berkyaruk ile Muhammed Tapar arasında meydana gelen son savaşta (496/1103) Kızılarslan, Muhammed Tapar'ın saflarında yer aldı. Ertesi yıl yapılan antlaşmada Siirt de Muhammed Tapar'a bırakılan şehirler arasındaydı. Anadolu Selçuklu Hükümdarı I. Kılıcarslan, Malatya'yı alıp (500/1106) Urfa'yı bir süre kuşattıktan sonra Musul üzerine yürüyünce Siirt Emîri Kızılarslan da ona itaat eden beyler içinde bulunuyordu. Daha sonra Hısnıkefâ Artuklularına bağlanan Siirt 538 (1143-44) yılında İmâdüddin Zengî'nin eline geçti (İbnü'l-Esîr, XI, 94). Celâleddin Hârizmşah'ın Âmid önlerinde yenilmesi üzerine Hârizmşah'ı doğuya doğru kovalayan Moğollar bu yöredeki başka yerlerle birlikte Siirt'i de tahrip edip eman verdikleri halkı kılıçtan geçirdiler (628/1231) (*a.g.e.*, XII, 499). Bu yılların ardından şehri ziyâ-